

КОНКУРЕНТНІ ВІДНОСИНИ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Такі зміни у середовищі функціонування, як приватизація, децентралізація, диверсифікація, інтернаціоналізація та зростаюча конкуренція притаманні вищій освіті більшості країн світу. Зараз вищі навчальні заклади України змагаються за абітурієнта не тільки між собою, вони змагаються також з навчальними закладами ЄС та США. В Україні виклики глобалізації, поява нових надпотужних економічних сил у світі, поширення наукового і технологічного прогресу, Болонський процес, Лісабонський план дій у Європі супроводжуються специфічними викликами національного середовища функціонування: посилення суспільних вимог до університетів; зростання вартості досліджень і викладання в університетах; зменшення державного фінансування університетів; розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій (обладнання і програмне забезпечення, Інтернет, електронні бібліотеки, відкриті навчальні курси тощо).

Зараз вища освіта характеризується зростанням та змінами попиту на освітні послуги, так і пропозиції. На початок 2013/2014 навчального року в Україні було 803 заклади I - IV рівнів акредитації, з них 636 (79,2%) - неприбуткових, 167 (20,8%) приватних закладів. У більшості країн світу публічний сектор надає послуги в сфері початкової та середньої освіти, і домінуюча роль публічного сектора на ринку освіти відображає значущість для держави викладання в освітніх закладах та особливості формування фінансових відносин і координації між різними рівнями державного управління. Посилення конкуренції між національними та транснаціональними надавачами освітніх послуг сприяло збільшенню вибору освітніх закладів для потенційних споживачів.

Виклики глобалізації суттєво впливають на кількість студентів в Україні, збільшуючи притік іноземних студентів та відтік українських студентів за кордон. У період з 2008 по 2013 рр. кількість українських студентів, які виїхали за кордон на навчання, зросла в 1,5 рази - з 21,5 тис. до 32,6 тис. осіб. Найпопулярнішими країнами для українських абітурієнтів є Польща, Німеччина, Росія, Чехія, Італія, Іспанія, Франція, Канада та Австрія. Натомість в Україні навчаються студенти із понад 130 країн. За даними Міністерства освіти та науки, іноземних студентів налічується близько 61 тисяч, і з кожним роком цифра збільшується. Найбільше іноземних студентів з Китаю, Туркменістану, Російської Федерації, понад 4 тис. осіб із європейських країн і намітилася тенденція до збільшення кількості студентів з Азії, Центральної та Латинської Америки.

Емпіричні дослідження трудового потенціалу виявили наявність «розриву» між навичками та вміннями європейців працездатного віку та потребами ринку праці. Така асинхронність розвитку системи освіти та економіки створює ризики зменшення рівня зайнятості, загострення соціальних конфліктів, погіршення макроекономічних показників національних економік. Проблема загострюється з огляду на те, що соціальні опитування виявили переважаючу пасивну поведінку найменш кваліфікованих та найменш освічених людей щодо продовження навчання. Таким чином, Європейське співтовариство зіткнулось із актуальною та масштабною проблемою, яка вимагає великих інвестицій та комплексного інноваційного підходу. В Україні страждає якість послуг та, в свою чергу, соціальний результат освітніх установ, якими повинні бути забезпеченість кадрами регіональні ринки праці, наукові результати, загальний рівень культури суспільства. На сьогодні ринки освітніх послуг як ЄС, так і України недостатньо корелюються з реальним сектором економіки, серед причин – складність прогнозування розвитку ринку праці. Структура попиту – неоптимальна, бо є надлишок одних фахівців та нестача інших, характерним є послаблення стандартів якості для освітніх закладів, розширення

асортименту послугами, які є більш ринко-орієнтовані, зменшення унікальності закладу на користь додаткових кар'єра-орієнтованих послуг.

Тенденція росту попиту на освітні послуги вищої школи має місце у всьому світі, за оцінками фахівців, темпи щорічного росту у розвинутих країнах складають 10-15%, особливо динамічно розвивається попит на вищу та післядипломну освіту, що спричинює зростання конкуренції за студентів та за фонди, особливо, у системі вищої освіти. В Європі 1 з 5 молодих людей не може знайти роботу, рівень безробіття серед молоді країн-членів ЄС складає до 20%, в окремих країнах – до 50%, і є вдвічі вищим, аніж в решті груп населення. 76 млн. європейців працездатного віку (третина робочої сили Європи) мають або низький рівень кваліфікації, або ж взагалі не мають кваліфікації. Схожа ситуація в Україні. Найвища конкуренція на ринку спостерігається серед керівників, юристів, фінансистів і бухгалтерів, студентів (при конкуренції 5 пошукачів на одне робоче місце) і спеціалістів із закупок. Отже, є проблема перевищення пропозиції випускників освітніх закладів над попитом на них на ринку праці. Це демонструють такі статистичні дані: в 2013 році структура випускників ВНЗ 3-4 рівнів ступенів за галузями знань була така: освіта 6,5%, соціальні науки, бізнес і право 42,1%, інженерія 17,0%, гуманітарні науки та мистецтво 9,1%, природничі науки 4,5%, транспорт 4,5%, будівництво та архітектура 3,6%, сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції 2,0%, решта - 10,7%. А от ринок праці демонструє наступну ситуацію: найбільшим залишається попит підприємств на кваліфікованих робітників із інструментом, професіоналів, працівників найпростіших професій у сфері торгівлі, послуг, у промисловості, будівництві, на транспорті та ін., робітників із обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Таким чином, значна частка випускників «популярних» напрямів підготовки (переважно економічних та юридичних спеціальностей) не може працевлаштуватись за спеціальністю через дефіцит вакансій на національному ринку праці.

Розвиток інформаційних технологій спричинив розвиток освітніх інновацій, зокрема онлайн навчання (дистанційне навчання). До розробки відкритих навчальних програм приєднуються дедалі більше університетів зі всього світу, знаменуючи тим самим глобальну технологічну революцію в онлайн-навчанні. Західні науковці вказують на зростання попиту на дистанційні курси протягом останніх кількох років: кількість та частка студентів дистанційного навчання. Світовий ринок самостійної дистанційної освіти у 2011 році сягнув \$35,6 мільярдів, експерти прогнозують, що він протягом наступних п'яти років зростатиме в середньому на 7,6% в рік і становитиме \$51,5 мільярдів до 2016 року. Найдинамічніше зростатиме ринок дистанційних освітніх послуг в Азії (17,3%) та Східній Європі (за рахунок Росії).

Сьогодні більшість українських освітніх закладів надають пріоритет економічним цілям внаслідок відсутності переваг НКО, які мають зарубіжні країни щодо фінансування, а також жорсткої конкуренції на ринку, який зазнає впливу глобальних конкурентів, ефективність маркетингової діяльності яких є не порівняно вищою. Але якщо проблеми маркетингу некомерційних організацій розвинутих країн стосуються пошуку шляхів активізації маркетингових кампаній, пошуку нових інструментів фандрайзингу, механізму обліку та оцінювання ефективності маркетингових заходів, то для українських, на нашу думку, важливими є такі аспекти маркетингу: по-перше, підвищення рівня ринкової орієнтації суб'єктів некомерційної сфери освіти та досліджень, оскільки ринкова орієнтація притаманна університетам України, проте не завжди вона здійснюється належним чином. По-друге, розвиток ринків (напрямом розвитку ринку освітніх послуг України, як і Європи, є навчання протягом життя та навчання дорослого населення, яке в Україні має невелике поширення; розвиток дистанційного навчання, залучення іноземних студентів із менш розвинутих країн). По-третє, організація ефективного маркетингу з метою підвищення якості освітніх послуг та зменшення розриву між пропозицією ринку освітніх послуг та попитом на ринку праці. Слід очікувати, що надалі конкуренція в сфері освітніх послуг України ще більше посилиться, що обумовлено глобалізацією, демографічною ситуацією, зростанням впливу великих вузів, посилення інтеграції навчальних закладів.